

Proč skončila česká cesta ? Asijské tygří jako inspirace

Vladimír Benáček

Publikováno v Respektu, 16.10.2000, s. 9

Často se říká, že česká ekonomická transformace neměla seriózní alternativu. Jistě, otvírání vůči světu mohlo začít s vyššími či nižšími cly. Také s měnovou krizí v roce 1997 se mohlo začít bojovat o několik měsíců dříve, a nikoli hned tak zarputile. Ale v základních strategických směrech jakoby vládla široká shoda. Dnes ze zpětného pohledu se zdá, že jsme měli nabídnout mnohem větší část podniků zahraničnímu kapitálu - ale která politická síla to tehdy navrhovala? Sázka na domácí průmyslové kapitány byla tak lákavá, že ji nešlo obejít. Tato "česká cesta" však nepopíratelně selhala. Kudy tedy jít dál?

Jen nespěchat

Pro lepší pochopení dnešního stavu se ještě na chvíli vraťme zpět do minulosti. Maďarsko vsadilo na zahraniční kapitál, v Polsku došlo k expanzi domácích malých podnikatelů, ve Slovinsku rozhýbali státní podniky díky náhlé konkurenci světového trhu a v Rusku se prosadil mafiánský pseudo-kapitalismus. Česká republika vypadá jako směsice všech těchto prvků.

Klausova vláda nabídla v kupónové privatizaci všem (nebo zdánlivě všem) šanci získat vlastnické podíly. Politicky to byl nesporný triumf a významná část majetku se tak alespoň rychle dostala mimo vliv státu. Důležitým nechtěným efektem ovšem byl i kult bezpracného zbohatnutí - na úkor bohatství zrozeného z dlouhodobé dřiny.

I další kroky byly pak svým způsobem logické. Jaké majetky mohla vláda nabídnout v klíčových letech 1991-92? Nemohl to být zanedbaný sektor komerčních služeb, jenž se hodil jen do okrajové malé privatizace (majetek kolem 35 miliard korun), ani upadající zemědělství. Logická byla proto volba socialistických průmyslových gigantů, jejichž účetní hodnota se v roce 1993 odhadovala na 1400 miliard (při prodeji na kapitálovém trhu se později tržní hodnota ukázala v průměru jako stěží poloviční).

Současně se česká ekonomika vyznačovala mimořádně vysokou mírou úspor na HDP (řádově 200-500 miliard ročně v období 1992-96). To umožňovalo poměrně snadnou privatizaci "na dluh", na jejíž zprostředkování se téměř ideálně hodily banky - jejich peníze se staly živou vodou české cesty.

Podporujte svého dlužníka

Aby zachovala trvalý a nerušený tok peněz do českého průmyslu, vláda až do roku 1998 rezignovala na privatizaci bank a jejich ztráty kryla z veřejných peněz. A protože stabilita takto vzniklého jádra českého hospodářství byla závislá na dlužnících, právní systém byl budován tak, aby jejich postavení neohrožoval. Nikoli náhodou se tak pomalu tvořily zákony o konkurzu či o regulaci kapitálového trhu.

K znovu nabyté moci nad velkými podniky a bankami bylo zapotřebí silné vlády s dostatečným zdrojem peněz. Není proto divu, že souhrnné příjmy oficiálních a skrytých veřejných financí se - navzdory několikrát sníženým daním - stále pohybovaly kolem 50% HDP. Dominantnímu postavení státu odpovídal i nárůst byrokracie: počet úředníků na konci roku 1997 byl o 83 procent vyšší než v roce 1990.

Mnohé hříchy české transformace by se daly odpustit, kdyby se takto privatizované státní podniky samy transformovaly a kdyby tuzemská ekonomika trvale rostla tempem kolem 5,4 % ročně (tím bychom v roce 2018 dohnali úroveň Finska)... zkrátka kdyby česká cesta přinesla úspěch. Stratégové reformy spoléhali na naši polohu ve střední Evropě, průmyslovou tradici a vzdělanost, pracovitost místních lidí - ani tato dobrá konstelace však nestačila. Růst HDP se nakrátko zvedl v roce 1995, brzy se ale zpomalil a nakonec propadl do recese.

Impotence velkých českých podniků je zřejmá zvláště z porovnání jejich výkonnosti s podniky se cizími vlastníky. Například v roce 1997 vzniklo ve zpracovatelském průmyslu 70 procent zisku v podnicích se zahraničními majiteli, ačkoli v nich pracovalo pouze 17 procent všech zaměstnanců v sektoru a na výrobě se podílely jen z 28 procent. Přeloženo z řeči čísel: zahraniční majitelé umějí pracovat s mnohem menším počtem lidí a ještě dokážou výsledek lépe prodat na trhu.

Malé podniky jako naděje

Tady se ale vrací původní otázka: existovala jiná cesta? Ano, existovala. Cesta Tchaj-wanu, země s mimořádně vysokým dlouhodobým růstem, který táhnou menší podniky s velikostí do 200 lidí. V takových firmách nachází na Tchaj-wanu práci 78 procent všech zaměstnaných.

Je třeba si uvědomit, že ani u nás nejde o zanedbatelnou součást ekonomiky. Podniky s velikostí do 250 zaměstnanců se u nás podílejí přibližně z 45 procent na tvorbě HDP a zaměstnávají 50-55 procent práceschopných obyvatel.

Česká republika měla v tomto ohledu výrazně lepší start než kterákoli jiná postkomunistická země. Podle statistiky ČSÚ (CESTAT) u nás podnikalo bezmála 14 procent obyvatelstva, zatímco v Polsku a Maďarsku je tento podíl zhruba poloviční. Touha jít do samostatného podnikání byla u nás největším triumfem celé

transformace a náš náskok právě zde byl (a je) vůči jiným zemím největší. Tento kapitalismus "zdola" u nás začal malou privatizací a restitucemi, většina živnostníků se však do svého byznysu pustila bez jakékoli podpory státu.

Privatizace "zdola" se vyznačuje především jasnějšími vlastnickými strukturami. Majitelé mají dlouhodobé zájmy, takže i když pochopitelně usilují o maximální zisk, nezapomínají ani na investice. Na rozdíl od velkých korporací jsou však menší firmy mnohem zranitelnější byrokracií nebo deformacemi svobodné soutěže. Proto pokud by malé podniky v ekonomice dominovaly, tlačily by důrazněji na odstranění těchto tržních bariér.

Daně se musejí snížit

Čeští politici se bohužel dopustili toho zásadního omylu, že nepovažovali malé a střední podnikání za dostatečně atraktivní. Navzdory slibům ve volebních programech totiž jednoznačně dávali přednost průmyslovým kolosům a bankám. Jen pro ilustraci stačí uvést, že v uplynulých deseti letech dostaly velké podniky od státu subvence a úlevy ve výši nejméně 400 miliard korun, zatímco malé podniky se zhruba podobným podílem na HDP dostaly stěží 25 miliard. Program daňových úlev pro začínající podnikatele skončil již v roce 1993.

Přitom státní rozpočet by nijak neutrpěl, kdyby se daně, investice a odpisy naopak výrazně liberalizovaly. Bylo by výhodnější i pro samotné firmy, kdyby svůj rozvoj dokázaly financovat samy, a osvobodily se tak od přílišné závislosti na neefektivních bankách.

Vyžadovalo by to ale zcela jiný přístup k budování kapitálových trhů, bankovního sektoru a role státu. Místo intervencionismu, spojeného s propojením politických stran s velkými podniky a bankami, růstem korupce a byrokracie, stát a politika by plnily hlavně role tvůrců a záštity právního řádu, zejména ochrany vlastnických práv, a institucí napomáhajících efektivnímu fungování tržní ekonomiky. To by vedlo ke snížení rizika podnikání a jeho transakční náklady by klesly nejvíce právě u malých firem. Podíl příjmů veřejných rozpočtů na HDP by se mohl snížit ze 45 procent na svou přirozenou míru kolem 35 procent, což by vyvíjelo tlak na zkvalitnění práce veřejné správy.

Co čekat od politiků

Z výše uvedeného pohledu je zřejmé, že nejslabším článkem české ekonomické transformace byla a dosud zůstává její politická část.

A nejde jen o chybnou sázku na průmyslové kapitány. Druhá zásadní výtka k české cestě vyplývá z její orientace na využití a přežití poměrně rozsáhlého fyzického kapitálu (stroje, továrny, pozemky) z dědictví plánování. Fyzický kapitál přitom už v 70. letech přestal být ve světě dominantním zdrojem prosperity. Místo toho hraje

mnohem větší roli kapitál lidský, jehož tvorba začíná ve školství a pokračuje přes ostatní formy vzdělávání až k vědě a informační infrastruktuře.

Česká cesta by tedy měla změnit svůj směr jednak směrem k malým a středním podnikům, jednak ke vzdělávání. Nelze čekat, že vše za nás zařídí zahraniční podnikatelé. Není ovšem na něco takového pozdě? Určitě ne. Problém je ale v tom, že převážná většina českých ekonomických subjektů si na virtuální potěmkinovský systém zvykla a investovala podle jeho pravidel a do jeho institucí. Systém se tak dostal do jisté rovnováhy a ti, kdo z něj dnes těží, si bedlivě chrání své "investice". To je možné změnit jen radikálně po nějakém mohutném vnitřním nebo vnějším šoku - tím by se mohl stát například vstup do Evropské unie.

Politické straně, která zvedne prapor vzdělání a podpory podnikání, se v období deziluze otevírá velký prostor. To si zřejmě vládnoucí strany uvědomují, což potvrzují nedávné - na české poměry zázračně rychlé - změny v legislativě, zejména nový volební zákon smluvního "duopolu" ODS a ČSSD. Řečeno ekonomickou terminologií: trh politiky a veřejné správy se silně kartelizuje, konkurence na něm se administrativním zásahem omezila a bariéry pro vstup nových hráčů se výrazně zvýšily.

Podle ekonomické teorie lze očekávat, že po snížení konkurence a uzavření politického trhu se musí snížit i jeho dlouhodobá efektivnost. Pokud se tento vývoj nepodaří žádné straně změnit, pak lze spoléhat jedině na střídání generací v současných vládnoucích stranách. Takový proces se ovšem zpravidla nevyznačuje rychlostí ani radikálností, a proto také přechod k vysokým tempům ekonomického růstu bude jen pozvolný. Bohužel, motorem českého růstu není česká privatizovaná podniková sféra. Nadějí pro růst je neustále sílící sféra zahraničních podniků a její potenciál využívající segment malých a středních podniků, které vznikly na zelené louce, často mimo možnost posílit svůj kapitál z dědictví privatizace.